BLAHOBOJ UHLÍŘ:

ŠLAPANICE

U BRNA.

Místopisný pokus vlastivědný

pro školu a dům.

1924

Nákladem městyse Šlapanic u Brna.

Kromě jmenované kotlinky s oběma táhlými hřbety postranních vyvýšenin podélných, keři a stromy porostlých, mají Šlapanice u školy chlapecké malý sice, ale pěkný park*) se stromy lesními, krásně vzrostlými. V tomto pěkném parku jsou lípy, javory, jasany, břízy, topoly, jírovce, trnovníky, smrky a modříny. Ze stromů vzácnějších jsou v parku dřezovec (gledičia), pajasan (ailantus), topol balšámový, pavie, smrk stříbrný.

Z keřů jsou v parku hlavně jasmín, bez černý, šeřík, brslen, pámelník. U vchodů jsou skupiny keřů růžových. Travnaté plochy ozdobují záhonky květinové. Velké hřiště a zároveň letní cvičiště školní mládeže, jež bylo také výletištěm všech místních spolků, dodává parku cenu ještě větší.

Ve všední dny chůvy s dětmi a v nedělích a svátcích občané rádi usedají na lavičkách parku k milému pobytu v příjemné zeleni.

Koruny stromů jsou oživeny ptactvem, které se na jaře rozjásá líbezným zpěvem. Na flétu píská kos, na pikolu drozd; sýkorky, pěnkavky i pěnice jim pomáhají. Občas jich přiletí povzbudit i pěvci, kteří jsou v parku vzácnější. Nescházejí ovšem vrabci, kteří hudcům do koncertu uličnicky pokřikují. Žluvy pobízejí mlsné ke koupi: »Kupte koblihu!« Jsou to posměváčci! Vybízejí k nákupu — a koblihů nemají! —

Drobná květena je zastoupena velmi hojně. Z rostlin méně obvyklých lze najíti ve Šlapanicích na př. bedrník, bertrám, bělotrn, česnek žlutý, devaterník, divíznu brunátnou, dvojzubec trojdílný, jarous, kuklík obecný i potoční, krtičník hliznatý, pcháč zelinný, pižmovku, prorostlík srpovitý, rdesno červivec, rdesno truskavec, sesel, světlík žlutý, zemědým i jiné.

XXVII. Osłatky**).

V posledních třech dněch masopůsta majó stárci e stárke tak vesely chvilke jako vo hodech.

Před vostatkama dávajó žensky statke e chalupe do pořádko: Líčijó, mrščinama***) parádijó, drhnó, sméčijó, vokna haji dveři homěvajó jako před něvěčima svátkama.

*) Viz oddíl XIV.

**) V tomto oddíle a také ještě na jiném místě jest uvedeno ukázkou několik vět (po případě slov), místním nářečím. České nářečí ve Šlapanicích jako v brněnském okolí vůbec náleží k nářečí hanáckému.

***) Domy na našem venkově mívají často ještě dole (u samé země) barevný pruh, nad nímž obyčejně »patronují«, někdy také »ručně« malují ozdobný pásek užší. Není-li patronován, bývá z vlnovek, lístků, květů

Potem k vostatnîm všelijakém vařeném, pečeném haji smaženém dobrotám hosmažijó ješče koblihe, habe měla mlsná hoba co dělat.

No, nadarmo nésó všecke teto připrave! Deť na vostatke můžó stárci vokázat celé vůbci, jakó majó moc.

Vedznakem moci masopůstniho hóřado je »právo« a »ferula«.

»*Právo*« má v celkovém tvaru podobu velikého dětského d a-ka, jejž za větrných dnů podzimních vypouštějí chlapci za humny

Stárci a stárky ze Šlapanic o hodech r. 1923.
Foto: Rafael, Brno.

osady. Bývá zhotoveno ze dvou na tvrdo vyškrobených, malých a bílých plachet, mezi které bývá někdy vsunut ještě také naškrobený a složený organtýn, aby »právo« bylo ještě více ztuženo. Páteří »práva« je meč — jakožto odznak stínacího nebo hrdelního práva, jež bylo kdysi také Šlapanicím propůjčeno jako mnoha větším obcím jiným. Meč jest upevněn v »právu« tak, že vyčnívá dole jen rukojeť, kterou drží stárek, na němž je řada, aby nesl »právo«.

i jiných tvarů. Tomuto užšímu pásku říkají »mrština« nebo »mrščina«, někdy také jen »pásek«. Dnes však se již i statky rolnické i jiné domy a domky modernisují (modernysují) a proto jsou v nejčastějších případech zalíčeny jen barvou jedinou. »Mrštiny« mizí a lze je uviděti již jen výjimkou. Více se zachovaly pouze v menších osadách sousedních.

Po celé ploše »práva« na líci i na rubu jsou připevněny kypré růžice z hoblovaček, jež jsou však na líci i na rubu »práva« úplně pokryty hustě k sobě našitými i jinak připevněnými růžemi z různobarevného papíru.

Na celém obvodu je »právo« lemováno trojnásobným karnýzem, zřásněným organtýnem v šířce dvacetipěti centimetrů. Vpředu (na líci) je karnýz bleděrůžový, za ním bleděmodrý a posléze (ten již z rubu) bílý. K vnitřnímu okraji této zřásněné ozdoby okrajové přiléhá věnec z drobných, umělých květin a lístečků: Na líci věnec

Sokoli a sokolky, ustrojení k nár. slavnosti, jakožto stárci a stárky. Uprostřed „právo".
Foto: Zástava, Šlapanice.

myrtový, na rubu z tulipánů nebo z růží. Uvnitř ploch (na líci i na rubu) jsou ve třech místech, t. j. po obou bocích a dole shluky širokých stuh z »hedvábného« papíru barevného a kromě nich také skorem dva decimetry dlouhé stužky z tence vytepaného plechu mosazného, kterým říkají *»břinčadla«*, ježto při nejmenším pohybu »práva« břinčí a řinčí k radosti stárků i stárek, k potěšení veškeré chasy a k největší radosti mládeže, provázející průvod, v němž stárek nese »právo«, kterým úmyslně potřásá, aby účin »břinčení« byl pokud možno největší.

Kromě těchto břinčadel velikých je pokryto »právo« na obou stranách množstvím *»břinčadýlek«* menších, které doprovázejí silné

břinčení oněch velikých »*břinčadel*« doprovodem jemnějšího břinčení šelestivého. Pod čelem »práva« bývají na líci dvě veliké »růže« z černého, lesklého papíru, aby se znatelně již zdaleka odlišovaly od ostatní plochy »práva«. Nad nimi jsou obloučky z papíru tmavomodrého. Jsou to »*oči*« — na znamení bedlivé ostražitosti. Na rubu bývají oči podobné, avšak z papíru nelesklého. Na líci, uprostřed plochy »práva«, je t. zv. »*prostředek*« či »*katova koruna*«, t. j. ozdoba ze skleněných »perliček«, »zlatých« lístků a »stříbrných« drátků.

Dokud býval v radnici dřevěný strop, zabodávali stárci »právo« po příchodu do radnice do stropu, a to hrotem meče, jenž z »práva« vyčníval. Nyní »právo« ke stropu zavěšují očkem silného motouzu, provlečeného otvorem pod hrotem meče.

Po celou dobu, v níž bylo »právo« do stropu zabodnuto nebo dokud je v nynější době ke stropu taneční síně zavěšeno, byli a jsou stárci držiteli moci, často v posměch vzaté, a vykonavateli práva, jež bývá chasou vyzýváno úmyslně i bezděky. V tu dobu, kdy je »právo« v tančírně zavěšeno, nesmí chasník kromě při tanci se svým děvčetem promluviti. Přestoupí-li přísný zákaz přece, jest oprávněn kterýkoli chasník převzíti »hóřad drába« a přivésti provinilce ke stárkovi, který je právě představitelem trestající moci, jež prvého dne náleží prvému stárkovi a potom po řadě druhému a třetímu. Poněvadž na »škaredou středu« chasa již tančiti nesmí, jest ovšem čtvrtý stárek nespravedlivě připraven o blaživý pocit moci, jejž mají ostatní tři stárci.

Při exekuci či tresním výkonu přichází k platnosti a slávě druhý odznak ostatkové moci stárků, jejich přednostního práva a jejich významu, totiž zmíněná již »*ferule*«.

Ferule či *ferula* (jinak také *farula* nebo též *fagula)* je veliká, dřevěná plácačka, veliké vařečce podobná, řezbou vyzdobená. Kotouč ferule bývá na konci naříznut. Na držadle ferule visí stuha. Prvního dne bývá stuha bleděrůžová, druhého dne bleděmodrá, třetího dne bílá. Uprostřed rukojeti ferule visí drobné umělé kvítečko, na př. malá kopretina.

Přivedený provinilec musí se bez milosti sehnouti, při čemž stárek (jakožto zosobnění spravedlnosti, práva i moci) vyplatí provinilce ferulí, která se takto v žertovném zpodobení stává »mečem, viny kárajícím«.

Význam stárků jeví se také při jiných příležitostech. Tak na př. kromě jiných oprávnění první stárek býva při *banderiích* či jízdných průvodech slavnostních náčelníkem banderia. Všichni stárci jsou náčelnictvem chasy ostatní. Jejich právo bylo zvláště v dřívějších dobách tak veliké, že nejenom nejstarší čeledín, nýbrž i selský chasník, třeba tělesně mnohem zdatnější než stárci, stárků bez odmluvy poslouchal.

Není proto divu, že stárci v roce svého »panování« nosí hlavy pyšně vztyčené a na svých hodnostech nemálo si zakládají.

XXVIII. Hody.

Třetí neděli v říjnu bývalo odedávna veselo ve všech osadách venkovských a dosud ještě bývá živo a rušno v celé naší vlasti, a tudíž i ve Šlapanicích.

Stává se sice, že někdy podzimní deště zkalí občanstvu, zvláště však mládeži chvíle, na něž se již dlouho před tím všichni těšili. Ale je-li »babí léto« příznivé, tu i ve druhé polovici října umí se sluníčko vesele, potutelně i škádlivě rozesmáti záplavou zlatého třpytu i blahodárného veselí. Teplem již ovšem neplýtvá, ba často bývá již i trochu zubaté. Ale směje-li se, pak již jeho úsměv sám o sobě stačí k probuzení nálady stejně smavé a proto i veselé. A pak si chasa zavýskne od plic, šohajky zpívají, »až se hory zelenají«, a kde jich není (jako ve Šlapanicích), až se alespoň »Puštor« zachvívá.

A kterak by nebylo veselo! »Deť só hode! Ha neé enem na špás, hále dovopravdický! Slepičí polívka, pečínka vepřová, telecí nebo haji husí, zelí s knedlama, koláče s makem, tvarohem haji s povidlím,« zcela dle posvícenské písničky:

»Posvícení jož je za dveřama v síni!
Dite pro řezníka, hať zabije svini!
Bodem píct koláče, dobrý makuváče,
aj to bodó, chaso, veselý čase!«

A sotva je po lukulských hodech, t. j. po hodech bohatých, rozmařilých, nestřídmých při obědě hodovém, už se ozývá po městečku veselá hudba. Inu ovšem: »Mozeke, mozeke, ve pěkně hrajete!«

To doprovázejí hudebníci stárka k radnici (dříve k »rathózo«), kde se zvedá k obloze vysoká »mája«, kterou lze již zdaleka viděti. »Mája« bývá jedlový nebo též borový strom, jehož kmen až téměř k vršku oklestili a kůru s něho sloupali. Na vršku máje připevnili šátek, jejž darovala první stárka svému stárkovi. Z větviček u vršku ponechaných vlají různobarevné fábory, mezi nimiž převládá barva červená a bílá. Také bývá »mája« okrášlena zavěšenými jablky a pozlacenými ořechy jako stromek vánoční.

A také šlapaničtí mohli by si podobně jako líšenští s malou změnou zazpívati:

»Ta šlapanská mája tenká,
viděl sem jo až z Puštora,
viděl sem jo, zelená se,
na ní šátek červená se.«

U radnice (nebo již v radnici, jsou-li příliš žízniví) čekají na prvého stárka, svého »předsedu«, stárek druhý, třetí a čtvrtý. Ti bývají zvoleni na dobu od hodů do hodů v přítomnosti »vobecního hóřado«. Chasa zvolí nejprve stárka prvního, první stárek zvolí stárka druhého, načež první dva stárci zvolí si třetího a čtvrtého stárka. Každý stárek jde k rodičům svého vyvoleného děvčete a prosí rodiče jeho, aby mu dovolili býti jeho stárkou. Kdyby některému

stárkovi rodiče vyhověti nechtěli, zvolí si za stárku sestru nebo sestřenku.

Když se stárci o hodech u radnice seřadí, jdou od statku ke statku »o koláče«, na kteréžto cestě je doprovázejí hudebníci.

Zdaleka již je slyšeti veselé »Ejchuchú!« rozjařené chasy a výskot i pokřik drobné mládeže, která stárky s hudbou vytrvale doprovází. U každého statku, do něhož si jdou stárci pro výslužku, je zastavení s blahopřejným proslovem prvého stárka se vzájemnými přípitky stárků s hospodářem.*) Při tom zatančí si stárci s hospodyní, s dcerou i jinými děvčaty v domě. Posléze dostanou stárci do koše koláče.

Později odpoledne ozývá se od radnice hudba již opět. Jakmile se hodovníci u máje shromáždí, vydají se stárci pro stárky, které na ně čekají ve statku stárky první.

»A tak teda: Pochodem pó-chod!« Fléta jásá, »kladynét« kvílí, trubka vřeští, buben duní, stárci s ostatní chasou výskají, děti křičí, smějí se, popiskují a poskakují po obou stranách stárků a hudebníků, před nimi a za nimi.

Vše se usmívá jako to sluníčko, jež v tento »slavný« den mládeže šlapanické ještě ke konci babího léta září širokým úsměvem zlaté, rozesmáté tváře. A v tom zlatém jase, svitu a v plné záři sluneční jásají také barvy kroje selské chasy.

Bělostí svítí nejsvátečnější košile chasníků z perkálu či batystu, t. j. z nejjemnějšího plátna, nebo z kmentu, který je z příze silnější. Náramky na košili jsou pěkně vyšity pečlivou rukou maminčinou, sestřinou nebo i stárčinou. Rovněž límečky jsou pěkně vyzdobeny pestrým vyšíváním. »Gatě« chasy jsou buď modré nebo černé, kordula, t. j. kabát bez rukávů, mívá buď barvu hnědou, zelenou, červenou nebo fialovou.**) Stárci volí hlavně barvu červenou, »nejživější«. Na kordulách se lesknou řady kovových knoflíků. Na hlavách mají šlapaničtí stárci veliké, trojhranné klobouky, »jako teda na tři facke — habeste rozoměle.« Klobouky bývají vyzdobeny dlouhými proutky rozmarýny, stříbrnými cetkami a červenými pentlemi. (Někdy, aby krásy bylo více, bývá klobouk stárkův ozdoben ještě nevonnou »voničkou« z umělých kvítků.) Výzdoba klobouku stárkova je zásluhou i prací stárčinou. Z kapsy visí každému stárkovi bílý, vyšívaný kapesník, který jest u ní připevněn jenom »pro parádo«, kdežto na potřebu mají stárci po jiném kapesníku.

Když se vracejí stárci ze statku první stárky se svými vyvolenými stárkami, jásá průvod všemi barvami duhovými i smíchem, zpěvem a výskotem rozveselených stárek.

---

*) Ve statcích starších čekají už stárky v *»žundrech«*. *Žundr* (také *»žudr«* nebo *»žudro«)* je výstupek přede dveřmi starých stavení našeho venkova nebo výklenek dovnitř domu ke dveřím hlavního vchodu.

**) Stárci měnívali korduly obyčejně v tomto pořadí: v neděli mívali červenou, v pondělí zelenou, v úterý hnědou, ve středu fialovou. *»V oktábě«* (v oktávě, t. j. osmého dne po prvé neděli, tedy v neděli následující) vystrojili se opětně do korduly červené.

Široké, krátké sukně při každém kroku a poskoku se vlní v četných záhybech. »Zfaldovany sokně vokazujó svy barve« v nesčetných odstínech světla a stínů. Hedvábné »fěrtochy« šustí a září lesklými barvami. Červené kordulky se smějí jako rozjasněné tváře stárek i děvčat ostatních. Přes kordulku bývá obyčejně rozložen hedvábný šátek s třásněmi. Z kordulky vykukují běloučké, široce »nadýchané«, krátké rukávce — a z nich růžové paže. Vlasy stárek bývají bohatě vyzdobeny. Bývají spleteny v množství leličků, jež jsou v týle stočeny. Tato korunka z leličků jest obtočena věnečkem z umělých, pestře zbarvených kvítků. Z věnečku visí po každé straně dvě třásničky z navlečených kvítků drobnějších. Vlasy před korunkou z leličků jsou obtočeny na úzko složeným hedvábným šátečkem červené barvy, který je zavázán pod korunkou tak, že oba cípky splývají dolů. —

Jakmile dojdou stárci se stárkami a hudebníky před radnici k máji, tančí stárci i stárky starodávný tanec *»zaváďko«* či *»na řádke«*, jinak také *»šópavó«*. Tanec je podoben hanácké *»cótavé«*.

Zaváďku zahajují první stárek a prvá stárka, potom tančí též ostatní stárci se svými stárkami. Poté zavede první stárek stárku chasníkovi po stárcích nejváženějšímu, aby si s ní zatančil zaváďku, a po jeho příkladu učiní tak i druhý, třetí a čtvrtý stárek, kteří rovněž zavedou chasníkům-hostům své stárky a sami si dojdou pro jiná děvčata. Teprve potom je host oprávněn tančiti se kterýmkoli místním děvčetem. I hostům »z města«, kteří si zajedou na venkov podívat se na hody, zavádějí stárci stárky »k tanečko«.

Po zaváďce počne tedy skočná, které se účastní všechna chasa místní i hosté odjinud, a při níž jest ovšem plno »mozeke, zpěvo, křiko, smicho, výskoto haji piskoto«. Inu — »zlatá mládež«. A veselím mládeže nakazí se i staří, usedlí hospodáři a hospodyně — i točí se v kole s mladými také staří. Někdy pomáhají »děvčata chlapcům«, kteří je při tanci zvedají »hore«, vyskakováním.

A poněvadž přece jenom nelze tančiti neustále, »protože be mozekanti plóčka veřókale«, vyplňuje chasa přestávky zpěvem. Děvčata »majó nožke jako stronke« a proto i v přestávkách se chytají za ruce, přecházejí a poskakují dokola. Přecházejí-li v kole, zpívají »všelijaky pisničke«.

Zatím stárci stárkám, ostatní chasa svým děvčatům a hospodáři hospodyním již »zavdali«. Někdy vystřídají stárky ve zpěvu i stárci, při čemž lze uslyšeti také krásnou píseň ze Šlapanic, »pisničko domáci«: *»Má milá mně vepovídá . . .«* (Bartoš-Janáček: Kytice, 124.)

V pondělí, v úterý a ve středu po hodech pokračuje chasa v hodovním veselí. Změna je pouze v tom, že v pondělí shromažďují se stárky u stárky druhé, v úterý u třetí a ve středu u čtvrté stárky, kam si pro ně stárci s hudbou přijdou.